

Innovatie in de land- en tuinbouw

R.W. van der Meer en M.A. van Galen

Innovatie in de land- en tuinbouw 2012

R.W. van der Meer en M.A. van Galen

Dit onderzoek is uitgevoerd door LEI Wageningen UR in opdracht van en gefinancierd door het Ministerie van Economische Zaken, in het kader van Wettelijke Onderzoekstaak onderzoeksthema 'Economische Informatievoorziening' (WoT-06-001-005)

LEI Wageningen UR
Wageningen, december 2013

LEI-nota13-097

Meer, R.W. van der en M.A. van Galen, 2013. *Innovatie in de land- en tuinbouw 2012*. Wageningen, LEI Wageningen UR (University & Research centre), LEI 13-097. 20 blz.; 11 fig.; 3 ref.

Trefwoorden: innovatie, vernieuwing

Dit rapport is gratis te downloaden op www.wageningenUR.nl/lei (onder LEI publicaties).

© 2013 LEI Wageningen UR

Postbus 29703, 2502 LS Den Haag, T 070 335 83 30, E informatie.lei@wur.nl,

www.wageningenUR.nl/lei. LEI is onderdeel van Wageningen UR (University & Research centre).

LEI hanteert voor haar rapporten een Creative Commons Naamsvermelding 3.0 Nederland licentie.

© LEI, onderdeel van Stichting Dienst Landbouwkundig Onderzoek, 2013

De gebruiker mag het werk kopiëren, verspreiden en doorgeven en afgeleide werken maken. Materiaal van derden waarvan in het werk gebruik is gemaakt en waarop intellectuele eigendomsrechten berusten, mogen niet zonder voorafgaande toestemming van de derde gebruikt worden. De gebruiker dient bij het werk de door de maker of de licentiegever aangegeven naam te vermelden, maar niet zodanig dat de indruk gewekt wordt dat zij daarmee instemmen met het werk van de gebruiker of het gebruik van het werk. De gebruiker mag het werk niet voor commerciële doeleinden gebruiken.

LEI aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Het LEI is ISO 9001:2008 gecertificeerd.

LEI 13-097

Foto omslag: Wageningen UR

Inhoud

1	Inleiding	5
	1.1 Dataverzameling	5
	1.2 Waarom innovatie?	5
	1.3 Type innovaties en type innovatoren	5
2	Resultaten	7
	Literatuur en websites	18

1 Inleiding

1.1 Dataverzameling

De Innovatiemonitor wordt door het Centrum voor Economische Informatievoorziening (CEI), onderdeel van het LEI, uitgevoerd in opdracht van het ministerie van Economische Zaken (EZ). Het ministerie van EZ voert beleid om innovaties in de agrarische sector te bevorderen. De Innovatiemonitor biedt de mogelijkheid om de effecten van het beleid te monitoren. Agrarische ondernemers kunnen zien hoe collega's denken over innovaties en dit vergelijken met hun eigen ideeën.

De Innovatiemonitor is een enquête die aan de deelnemers van het Bedrijven-Informatienet van het LEI wordt voorgelegd. Hierdoor is een koppeling mogelijk met technische en financiële gegevens die in het Informatienet al zijn vastgelegd. Op deze manier is van bijna 1.000 bedrijven bekend hoe zij tegen innovatie aankijken en welke vernieuwingen er zijn doorgevoerd.

De enquête is gehouden gedurende het jaar 2012. Vragen rondom al dan niet doorgevoerde innovaties hebben betrekking op het jaar 2011. Vragen die betrekking hebben op meningen zoals het belang van informatiebronnen, belemmeringen en strategieën hebben betrekking op het jaar waarin de enquête is gehouden, in dit geval dus 2012 (zie voor meer achtergronden het LEI rapport [Innovatiemonitor 2008, vernieuwing in de tuinbouw ontcijferd](#)). De groep opengrondstuinbouwbedrijven is te klein om betrouwbare resultaten gedetailleerd te laten zien. Daarom zijn de resultaten van deze bedrijven wel opgenomen bij totaal land- en tuinbouw, maar niet als individuele sector in de andere figuren.

In deze notitie worden enkele uitkomsten uit de Innovatiemonitor toegelicht aan de hand van een figuur met een korte begeleidende tekst.

1.2 Waarom innovatie?

De land- en tuinbouw heeft te maken met een steeds complexer wordende bedrijfsomgeving in een steeds veranderende omgeving. Behalve met het optimaliseren van de productieprocessen hebben boer en tuinder ook te maken met de wensen van consumenten. Zij hebben een enorme keuze aan producten en worden steeds kritischer ten aanzien van productkwaliteit en diversiteit. Afzetmarkten verschuiven en concurrentie uit andere landen neemt toe. Afnemers stellen steeds hogere eisen aan de kwaliteit van producten al dan niet daartoe gedwongen door consumenten, ngo's en overheden. En ook de overheid zelf bemoeit zich intensief met de land- en tuinbouw. Inpassing van landbouwactiviteiten in het landschap, clustering van de bedrijfsactiviteiten in bepaalde regio's, aangescherpte normen voor het toedienen van meststoffen en liberalisering van de markttoegang door derde landen zijn slechts een paar voorbeelden. De afgelopen jaren heeft de economische en financiële crisis bovendien gezorgd voor vraaguitval, prijsdruk en financiële restricties in vele sectoren. Desondanks zijn er ondernemers die – misschien wel juist nú – innoveren.

1.3 Type innovaties en type innovatoren

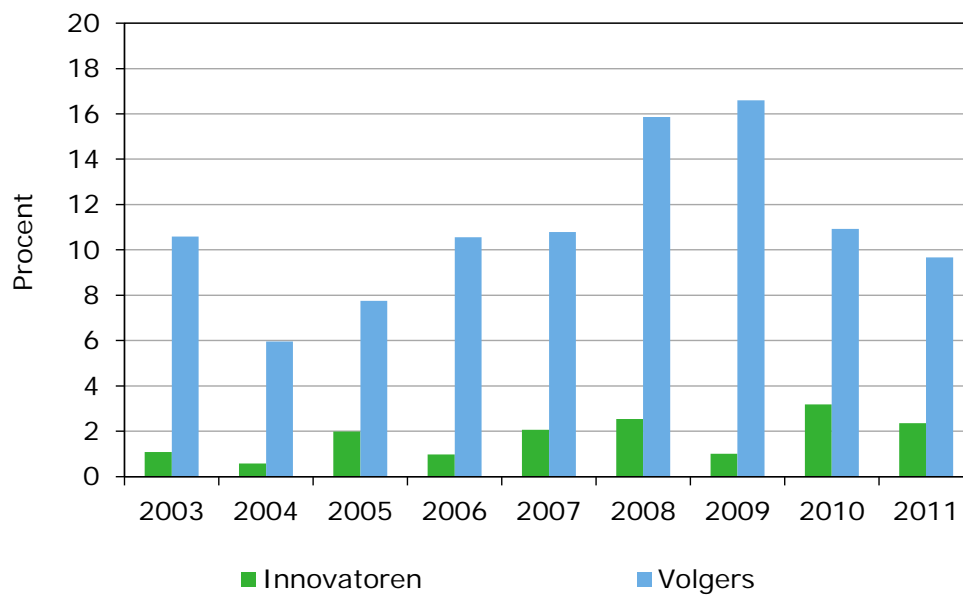
Met innovatie bedoelen we hier in de eerste plaats het doorvoeren van belangrijke vernieuwingen op het bedrijf. Dit kunnen vernieuwingen zijn op het gebied van nieuwe of verbeterde producten (productinnovatie). Of vernieuwingen in de manier waarop de producten worden geproduceerd. Dit heet procesinnovatie. In deze nota gaat het om innovaties die in het jaar 2011 zijn uitgevoerd. Het bedrijf dat als eerste in de sector een vernieuwing heeft doorgevoerd, wordt de innovator genoemd. Van een innovatie kan de gehele sector profiteren als de innovatie ook wordt overgenomen door

andere bedrijven. De bedrijven die vrij snel na de innovator de vernieuwing doorvoeren worden de vroege volgers genoemd. De bedrijven die wat langer de kat uit de boom hebben gekeken, zijn de late volgers. De niet vernieuwers zijn de bedrijven die in 2011 geen vernieuwingen hebben doorgevoerd. Het kan zijn dat een niet-vernieuwer in 2010 wel een vernieuwing heeft doorgevoerd en dus toen wel als innovator te boek stond.

2 Resultaten

12% vernieuwende bedrijven

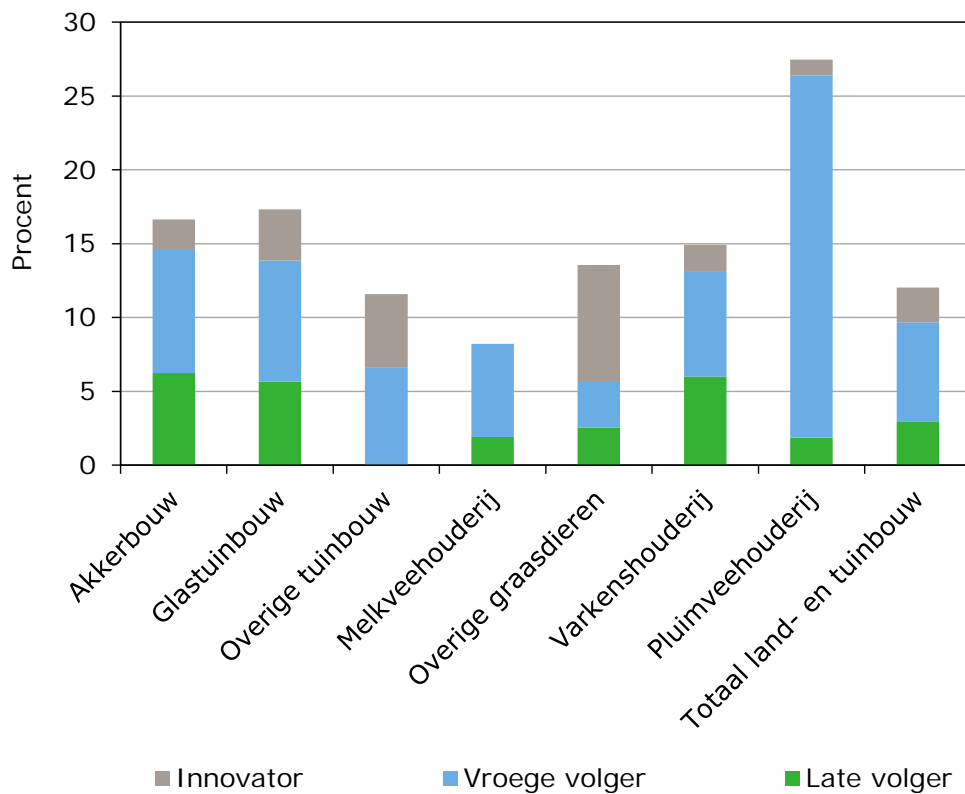
In 2011 heeft 2% van de bedrijven (ongeveer 1.000 bedrijven) in de land- en tuinbouw een echte innovatie doorgevoerd (figuur 1). Het ministerie van EZ streeft in 2013 naar 15% vernieuwende bedrijven (innovatoren en volgers, zie Rijksbegroting). In 2011 was 12% (ruim 5.000 bedrijven) van alle bedrijven in de land- en tuinbouw een vernieuwer. De doelstelling van EZ was in 2011 dus nog niet gehaald. In vergelijking met eerdere jaren is het aandeel vernieuwende bedrijven gedaald. De daling wordt vooral bepaald door een daling van het aantal 'volgers'. Vooral in de glastuinbouw is de afgelopen jaren een continue daling van het aantal vernieuwende bedrijven zichtbaar. De slechte bedrijfsresultaten spelen daarbij ongetwijfeld een rol.

Figuur 1 Percentage bedrijven met een product- of procesvernieuwing, in % van het totaal aantal bedrijven, 2003-2011. Bron: Bedrijven-Informatienet, LEI Wageningen UR; Innovatie enquête.

Pluimveehouderij meest vernieuwend

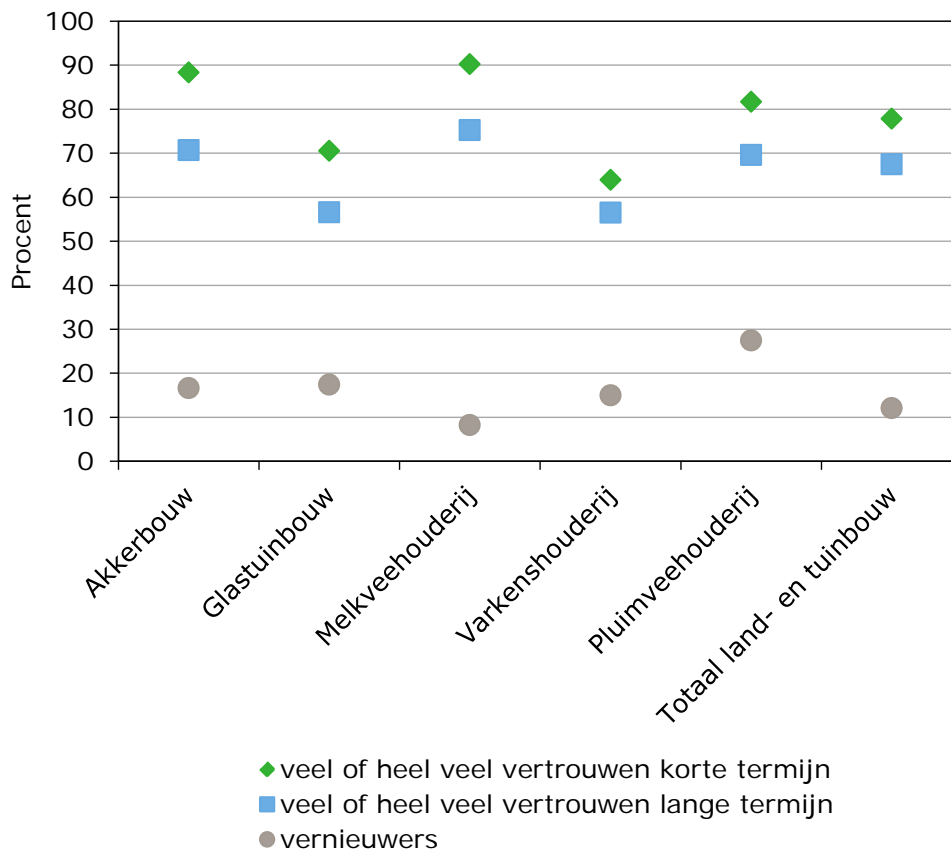
De pluimveehouderij was in 2011 meer vernieuwend dan gemiddeld in de land- en tuinbouw. De reden hiervoor is dat veel pluimveehouders overgestapt zijn op nieuwe stalsystemen. Door wettelijke eisen op het gebied van dierenwelzijn of duurzaamheid, waren de pluimveehouders genoodzaakt te vernieuwen. Dit geldt in mindere mate ook voor de varkenshouders, ook zij vernieuwden hun stal-systemen. In de akkerbouw heeft veel vernieuwing te maken met precisielandbouw. Door de invoering van GPS-gestuurde apparatuur kan er bespaard worden op bijvoorbeeld kunstmest en gewas-beschermingsmiddelen, doordat nauwkeuriger gestrooid of gespoten kan worden op de plekken waar het nodig is. Bij de glastuinbouwbedrijven waren het vooral de sierteeltbedrijven die innoveerden. Vooral het omschakelen naar nieuwere rassen en soorten is belangrijk om te blijven aansluiten bij de voorkeuren van de consument (productinnovatie). Zowel in de sierteelt als de groenteteelt werden processen verder verbeterd. Vernieuwingen op het gebied van belichting, klimaatbeheersing en sorteren en verpakken zijn veel voorkomende vernieuwingen. De melkveehouderij was in 2011 de minst vernieuwendende sector. De vernieuwingen die door de respondenten zijn doorgevoerd hebben allemaal betrekking op het productieproces, bijvoorbeeld vernieuwing van stallen of het in gebruik nemen van een melkrobot.

Figuur 2 Percentage innovatoren en volgers per sector, in 2011. Bron: Bedrijven-Informatienet, LEI Wageningen UR; Innovatie enquête.

Investeren niet alleen als de toekomst er rooskleurig uitziet

Innoveren betekent vaak ook investeren. Normaal gesproken investeren alleen bedrijven als ze verwachten dat het bedrijf nog toekomstperspectief heeft. Daarnaast zijn er uiteraard nog andere factoren die een rol spelen, zoals voldoende financiële armslag om te investeren. In figuur 3 is te zien dat in de meeste sectoren het vertrouwen in de toekomst behoorlijk hoog is. Voor de land- en tuinbouw totaal geeft ongeveer 80% van de ondernemers aan dat ze veel of heel veel vertrouwen hebben in de toekomst op korte termijn. De lange-termijn verwachting is over het algemeen iets voorzichtiger. Akkerbouwers en melkveehouders zijn wat positiever dan ondernemers in de andere sectoren. Het optimisme in de akkerbouw komt na een aantal jaren met bovengemiddelde inkomens. De sectoren met de meeste vernieuwers zijn de pluimveehouderij en de glastuinbouw. Dit zijn sectoren die qua vertrouwen in de toekomst het minst goed scoren. Waarom innoveren de ondernemers dan toch? Voor de pluimveehouderij lijkt het antwoord te liggen in het feit dat de vernieuwingen wel doorgevoerd moesten worden. Om te voldoen aan de wettelijke eisen voor dierenwelzijn (verbod op de legbatterij) of duurzaamheid, zijn de stalsystemen voor leghennen en vleeskuikens aangepast. De ondernemers hadden dus eigenlijk geen keuze. In de glastuinbouw wordt vernieuwd om aan te sluiten bij de wensen van de klant op het gebied van nieuwe soorten bloemen en planten. Dit stemt overeen met het belang dat wordt gehecht aan productvernieuwing (zie figuur 4). Verder wordt geïnvesteerd in automatisering om de kosten omlaag te brengen of de verbetering van de kwaliteit van producten door de groeiomstandigheden in de kassen te verbeteren.

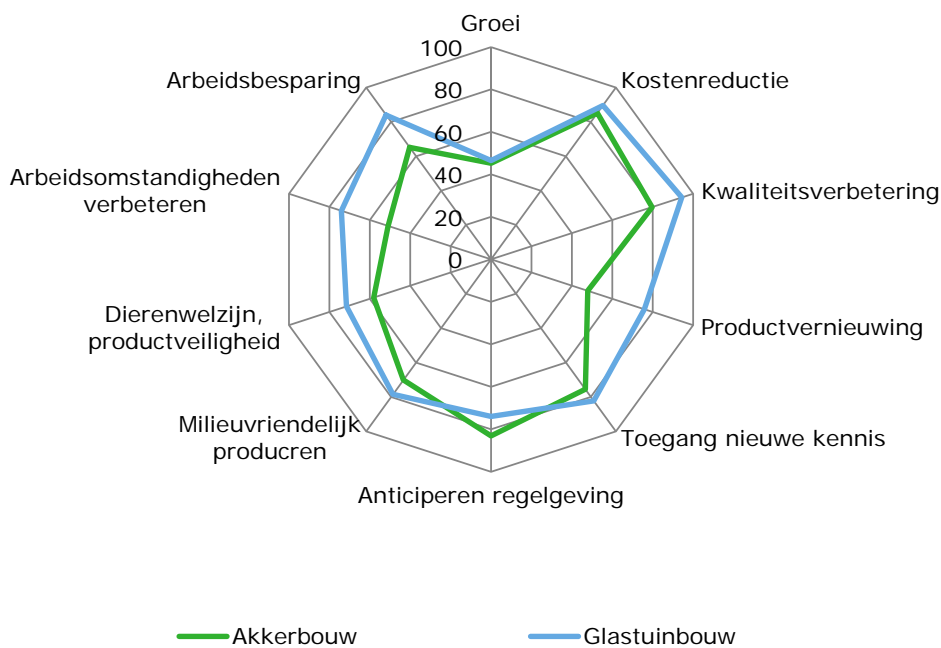
Figuur 3 Percentage ondernemers met veel of heel veel vertrouwen in de toekomst in 2012 en percentage vernieuwers per sector in 2011. Bron: Bedrijven-Informatienet, LEI Wageningen UR; Innovatie enquête.

Kwaliteit en kostenreductie staan voorop bij vernieuwing in de plantaardige sectoren

Wat vinden de vernieuwers belangrijke succesfactoren voor hun bedrijf? In de Innovatiemonitor wordt de ondernemers gevraagd aan te geven wat belangrijk is voor het succes van het bedrijf.

In figuur 4 zijn de plantaardige sectoren akkerbouw en glastuinbouw weergegeven. Ondanks dat er veel schaalvergroting plaats vindt in zowel de glastuinbouw als de akkerbouw, wordt 'groei' niet als één van de belangrijkste succesfactoren gezien. Ongeveer 50% van de vernieuwers vindt groei niet van doorslaggevend belang voor het succes van het bedrijf. Voor de glastuinbouwbedrijven kan dit verklaard worden doordat de vernieuwende bedrijven in de glastuinbouw al beduidend groter zijn dan de bedrijven die dat niet doen. In zowel de glastuinbouw als de akkerbouw zijn kostenreductie en kwaliteitsverbetering belangrijke bedrijfsdoelen. Akkerbouwbedrijven geven bovendien aan dat anticiperen op regelgeving heel belangrijk is.

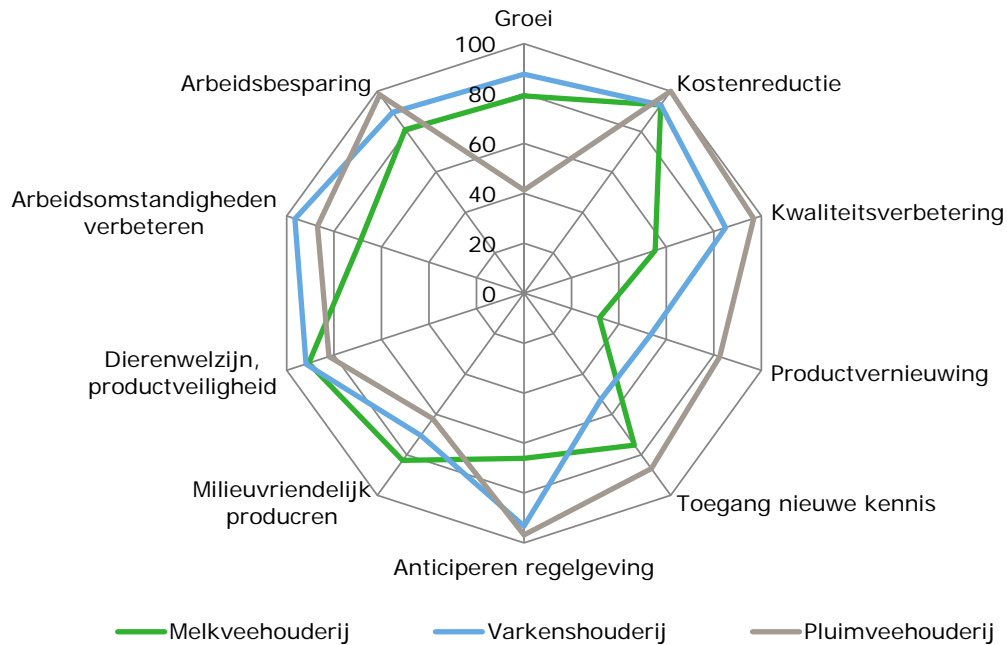
In de akkerbouw scoren de factoren productvernieuwing en arbeid minder hoog dan in de glastuinbouw. Dat productvernieuwing minder belangrijk is, kan verklaard worden doordat de akkerbouw veel meer bulkproducten produceert dan de glastuinbouw. Veelal worden akkerbouwproducten als grondstof afgezet bij verwerkende bedrijven die wel nieuwe producten ontwikkelen. Arbeid speelt een veel belangrijker rol in de glastuinbouw dan in de akkerbouw. De arbeidsbezetting op een gemiddeld glastuinbouwbedrijf is ongeveer tien arbeidsjaareenheden. Naast de ondernemers wordt er dus veel personeel ingehuurd. Op akkerbouwbedrijven is de arbeidsbezetting iets meer dan één arbeidsjaareenheid, dus is er nauwelijks vreemd personeel aanwezig.

Figuur 4 Percentage bedrijven met een vernieuwing in 2011 dat aangeeft dat factor belangrijk of heel belangrijk is voor het succes van het bedrijf per sector, in 2012. Bron: Bedrijven-Informatienet, LEI Wageningen UR; Innovatie enquête.

Naast kosten ook aandacht voor arbeidsbesparing en -omstandigheden

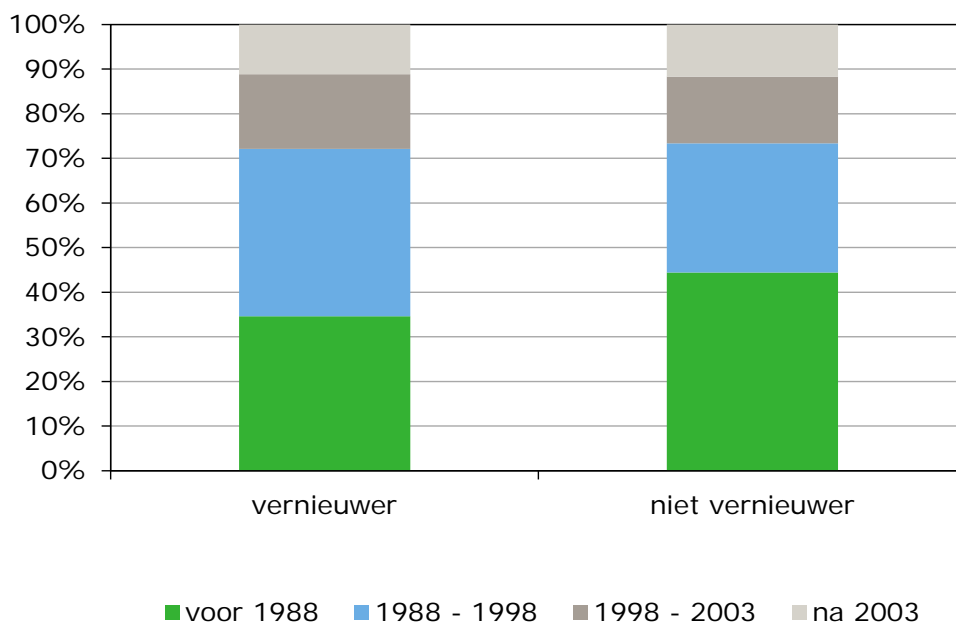
In de veehouderijsectoren is kostenreductie en arbeidsbesparing nog belangrijker dan in de plantaardige sectoren (figuur 5). Het besparen op arbeid kan de kosten reduceren. In de melkveehouderij anticiperen ondernemers op de afschaffing van het quotastelsel door te groeien. Vernieuwingen in arbeidsbesparende technieken zoals de aanschaf van melkrobots en voersystemen bevestigen deze strategie. Productvernieuwing wordt in de melkveehouderij minder belangrijk gevonden. De zuivelverwerkers nemen deze taak grotendeels op zich. Het belang van bedrijfsgroei in de varkenshouderij hangt waarschijnlijk samen met kostenbesparing en met noodzakelijke aanpassingen aan stallen om aan wettelijke normen te voldoen. In de pluimvee- en varkenshouderij geven vrijwel alle ondernemers aan dat anticiperen op regelgeving erg belangrijk is. Dit heeft te maken met dierenwelzijnseisen en ammoniak- en geur-emissiereductie waar de bedrijven aan moeten voldoen.

Figuur 5 Percentage bedrijven met een vernieuwing in 2011 dat aangeeft dat factor belangrijk of heel belangrijk is voor het succes van het bedrijf per sector, in 2012. Bron: Bedrijven-Informatienet, LEI Wageningen UR; Innovatie enquête.

Kort na bedrijfsovername minder vernieuwing

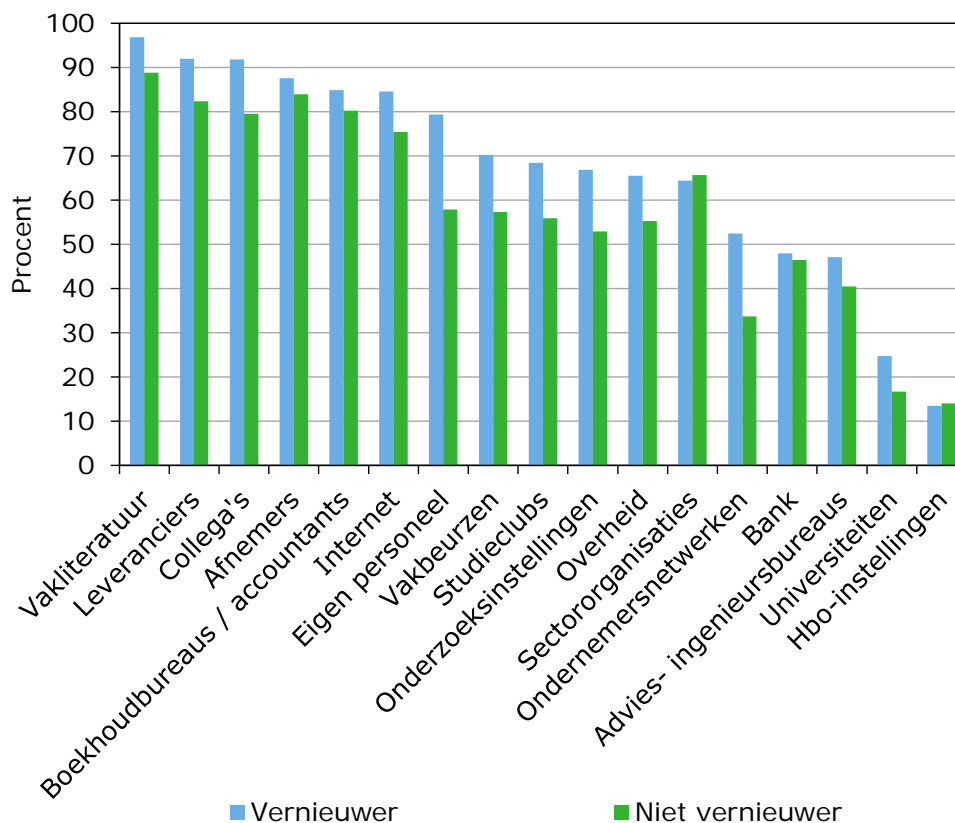
De meeste bedrijven die vernieuwen, zijn al wat langer geleden overgenomen. Ruim 70% van de vernieuwende bedrijven is vóór 1998 overgenomen door de huidige eigenaar. Een verklaring hiervoor kan zijn dat bedrijven die recent zijn overgenomen een lagere solvabiliteit hebben (60% t.o.v. 68% voor de totale sector). Om de overname te kunnen financieren moet flink geleend worden en zijn er minder financiële middelen beschikbaar voor innovaties. Na zo'n vijftien jaar is de solvabiliteit weer opgeschroefd en is er ruimte voor vernieuwing. Op bedrijven waar een opvolger aanwezig is, blijft de solvabiliteit stabiel. Hieruit kan worden afgeleid dat regelmatig geïnvesteerd wordt om de bedrijfsuitrusting up-to-date te houden. Op bedrijven zonder opvolger zien we vaak dat er minder wordt geïnvesteerd. De solvabiliteit neemt toe, maar de moderniteit van het productieapparaat blijft achter (zie [Landbouw Economisch Bericht 2013](#) paragraaf 6.7.2). Een tweede reden voor het feit dat bedrijven vooral innoveren als de overname langer geleden is, is dat er wellicht al weer een volgende generatie klaar staat om mee te werken in het bedrijf. Om het bedrijf toekomstbestendig te maken, zijn nieuwe investeringen noodzakelijk.

Figuur 6 Vernieuwers en niet-vernieuwers naar periode van overname, in 2011. Bron: Bedrijven-Informatienet, LEI Wageningen UR; Innovatie enquête.

Vakliteratuur belangrijkste informatiebron

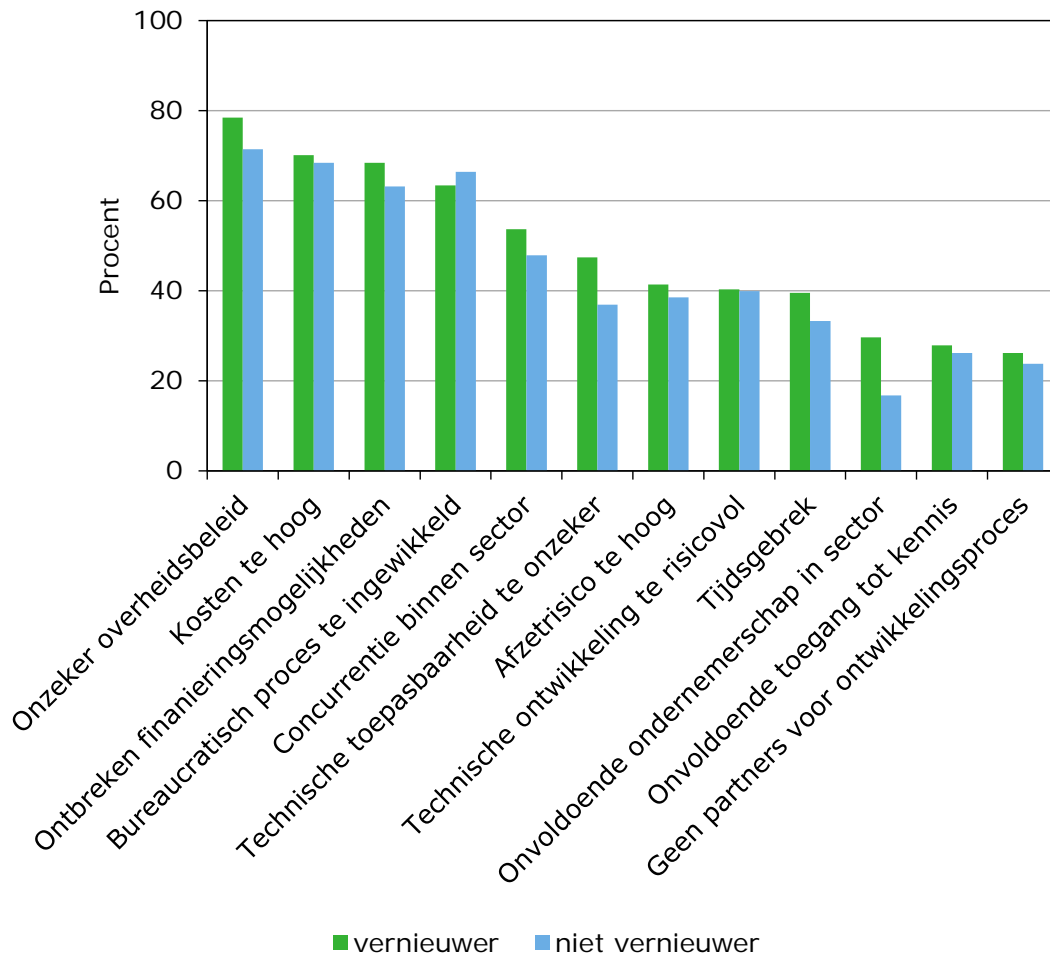
Vakliteratuur blijkt een belangrijke bron van informatie te zijn voor ondernemers. Zowel vernieuwers als niet-vernieuwers beschouwen vakliteratuur het vaakst als een belangrijke of heel belangrijke informatiebron. Daarna komen de afnemers, leveranciers en accountants. Actoren die nauw betrokken zijn bij het bedrijf zijn erg belangrijk. Over het algemeen waarderen de vernieuwers alle informatiebronnen iets beter dan de niet-vernieuwers. Vermoedelijk staan vernieuwers meer open voor informatie en hebben zij ook meer behoefte aan informatie om hun innovatie tot een succes te maken. Ondernemersnetwerken worden door meer dan de helft van de vernieuwers als belangrijk beschouwd. Dit is een relatief groot verschil met de niet-vernieuwers. Onderwijsinstellingen zoals universiteiten en HBO-instellingen worden als minst belangrijke bronnen beschouwd. Doorstroom van kennis van deze instellingen verloopt vaak niet rechtstreeks, maar kan wel via vakliteratuur, personeel, ondernemersnetwerken en onderzoeksinstituten bij ondernemers onder de aandacht worden gebracht. Kennis over welke bronnen belangrijk zijn voor ondernemers kan helpen met de doorstroom van kennis over innovaties van innovatoren naar volgers. Door gebruik te maken van de juiste bronnen, kan de implementatie van innovaties versneld worden.

Figuur 7 Percentage bedrijven met en zonder vernieuwing in 2011, dat in 2012 aangeeft dat informatiebron belangrijk of heel belangrijk is. Bron: Bedrijven-Informatienet, LEI Wageningen UR; Innovatie enquête.

Onzekerheid over overheidsbeleid belangrijkste belemmering voor innovatie

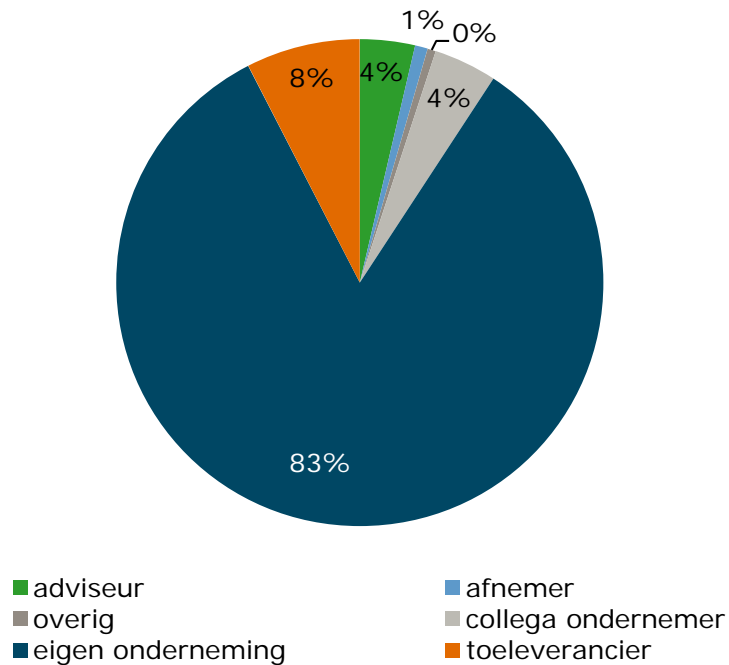
Onzekerheid over het overheidsbeleid is volgens zowel vernieuwers als niet-vernieuwers de grootste belemmering voor innovaties in de sector. Bij de vernieuwers gaf bijna 80% van de ondernemers aan dat dit een belangrijke of heel belangrijke belemmering is. Er is niet nagegaan waarom de ondernemers dit zo zien. Op twee en drie staan belemmeringen die te maken hebben met de financiering van innovaties. Ondernemers vinden de kosten te hoog en of te moeilijk om de financiering rond te krijgen. De vernieuwers ervaren de meeste belemmeringen iets sterker dan de niet-vernieuwers.

Figuur 8 Percentage bedrijven met en zonder vernieuwing in 2011, dat in 2012 aangeeft dat belemmering belangrijk of heel belangrijk is. Bron: Bedrijven-Informatienet, LEI Wageningen UR; Innovatie enquête.

Initiatief van procesinnovatie ligt vaak bij ondernemer ...

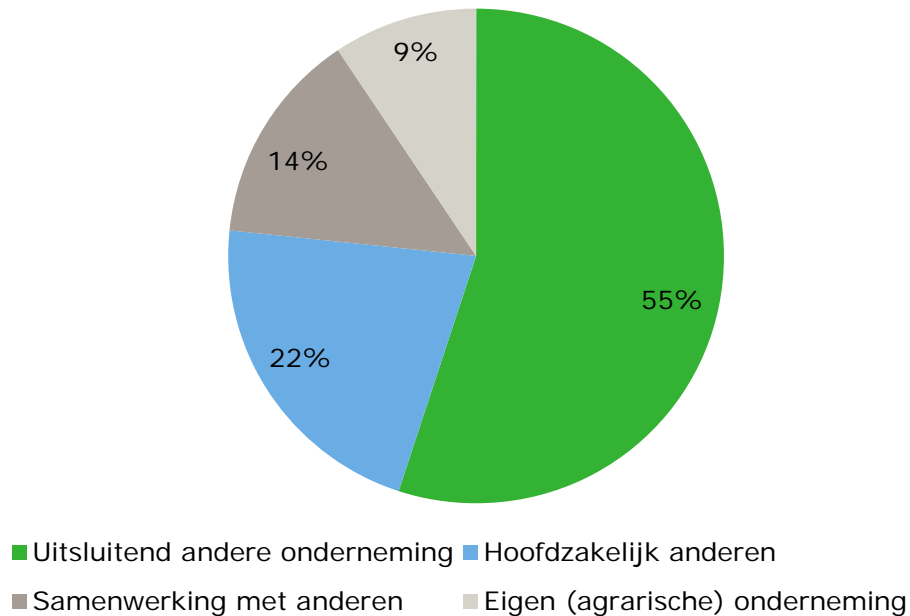
Bedrijven die een procesinnovatie doorvoeren doen dat meestal op eigen initiatief (figuur 9). Ook toeleveranciers nemen nog wel eens het initiatief tot een procesinnovatie. Hierbij kan gedacht worden aan leveranciers van machines en werktuigen die nieuwe of verbeterde machines op de markt brengen. Bij de meeste innovaties wordt de ontwikkeling niet door de agrarisch ondernemer zelf gedaan, maar door een andere onderneming, bijvoorbeeld de machinefabrikant. In 2011 is in 9% van de vernieuwingen de agrarisch ondernemer ook zelf de ontwikkelaar van de vernieuwing.

Figuur 9 *Initiatiefnemers van procesinnovatie, in 2011. Bron: Bedrijven-Informatienet, LEI Wageningen UR; Innovatie enquête.*

... maar de uitvoering wordt veelal door anderen gedaan

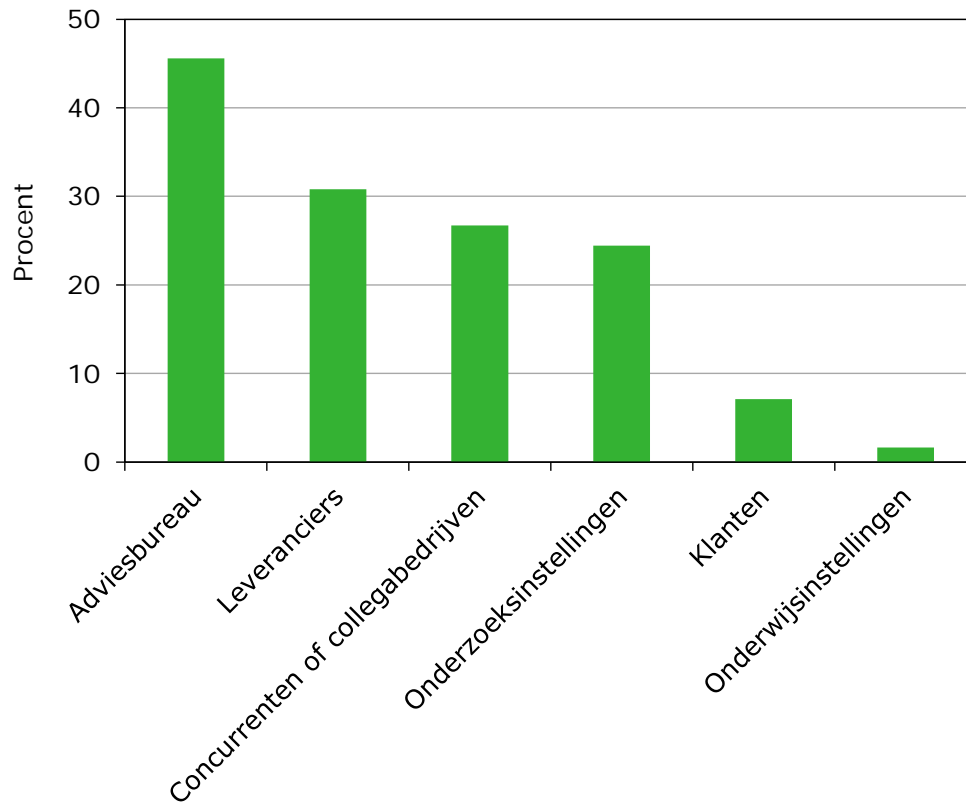
De ontwikkeling van een innovatie wordt meestal niet in samenwerking met de agrariërs gedaan (figuur 10). In meer dan de helft van de innovaties speelt het primaire bedrijf geen rol. Hierbij kan gedacht worden aan innovaties op het gebied van mechanisatie. Deze vernieuwingen worden door het mechanisatiebedrijf doorgevoerd. In ongeveer een kwart van de procesvernieuwingen werkt een primair bedrijf samen aan de vernieuwing, of voert het bedrijf dit voornamelijk zelf uit. Voorbeelden van dit type innovaties zijn: bouw van nieuwe stallen of vernieuwingen aan bedrijfsgebouwen zoals een bewaarloods.

Figuur 10 Uitvoering van procesinnovatie, in 2011. Bron: Bedrijven-Informatienet, LEI Wageningen UR; Innovatie enquête.

Klanten en onderwijs nauwelijks partner bij vernieuwing

Als er wordt samengewerkt in vernieuwingstrajecten, doen bedrijven dat vooral samen met adviesbureaus (figuur 11). Ongeveer 45% van de vernieuwers gaf aan dit samen te hebben gedaan met adviesbureaus. Ook leveranciers, concurrenten/collega's en onderzoeksinstellingen zijn vrij veel betrokken bij vernieuwingen. Klanten en onderwijsinstellingen blijven daarbij ver achter. In het kader van het ketendenken is het opvallend dat klanten/afnemers zo weinig in de samenwerking worden betrokken. De reden hiervoor is niet bekend.

Figuur 11 Samenwerking in vernieuwingstrajecten (%), in 2011. Bron: Bedrijven-Informatienet, LEI Wageningen UR; Innovatie enquête.

Literatuur en websites

Galen, M. van en L. Ge, maart 2009. *Innovatiemonitor 2008; Vernieuwing in de land- en tuinbouw ontcijferd*. LEI rapport 2009-027. LEI Wageningen UR, Den Haag.

www.landbouweconomischbericht.nl

www.rijksbegroting.nl

LEI Wageningen UR
Postbus 29703
2502 LS Den Haag
T +31 (0)70 335 83 30
E publicatie.lei@wur.nl
www.wageningenUR.nl/lei

LEI-nota 13-097

LEI Wageningen UR verricht sociaal-economisch onderzoek en is de strategische partner voor overheden en bedrijfsleven op het gebied van duurzame en economische ontwikkeling binnen het domein van voeding en leefomgeving. Het LEI maakt deel uit van Wageningen UR (University & Research centre). Daarbinnen vormt het samen met het Departement Maatschappijwetenschappen van Wageningen University en het Wageningen UR Centre for Development Innovation de Social Sciences Group.

De missie van Wageningen UR (University & Research centre) is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen UR bundelen 9 gespecialiseerde onderzoeksinstituten van stichting DLO en Wageningen University hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 6.500 medewerkers en 10.000 studenten behoort Wageningen UR wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.

To explore
the potential
of nature to
improve the
quality of life

LEI Wageningen UR
P.O. Box 29703
2502 LS Den Haag
The Netherlands
E publicatie.lei@wur.nl
www.wageningenUR.nl/lei

LEI 13-097

LEI Wageningen UR verricht sociaal-economisch onderzoek en is de strategische partner voor overheden en bedrijfsleven op het gebied van duurzame- en economische ontwikkeling binnen het domein van voeding en leefomgeving. Het LEI maakt deel uit van Wageningen UR (University & Research centre). Daarbinnen vormt het samen met het Departement Maatschappijwetenschappen van Wageningen University en het Wageningen UR Centre for Development Innovation van de Social Sciences Group.

De missie van Wageningen UR (University & Research centre) is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen UR bundelen 9 gespecialiseerde onderzoeksinstituten van stichting DLO en Wageningen University hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 6.500 medewerkers en 10.000 studenten behoort Wageningen UR wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.

